

FÁBIÁN PÁL

## Értelemtükröztetés helyesírásunkban

Ezt a latin közmondást: „Habent sua fata libelli = A könyveknek megvan a maguk sorsa” a szavakra is érvényesnek érzem, s úgy vélem, nem túlzott merészség részemről, ha ezennel megalkotom a „Habent sua fata vocabuli = A szavaknak megvan a maguk sorsa” mondást. Ennek az igazsága nyilvánvaló, még akkor is, ha valamely szó életéről csak nagyon keveset tudunk. Így van ez a címben szereplő *értelemtükröztetés* vagy *értelemtükrözés*, illetőleg az *értelemtükröző* szó esetében is, melyeknek az előéletéről vajmi keveset mondhatok. Ahogyan én tudom, az *értelemtükröző* szó először az 1984-es helyesírási szabályzat 2. pontjának a végén fordul elő hivatalos terminus technicusként. Idézem:

„d) Írásunk sokat tükröz a magyar nyelv rendszeréből: a szóalakokban általában ragaszkodunk a szóelemek feltüntetéséhez; az írásmóddal érzékel-  
tetjük a tulajdonnevek különféle fajtaát; a különírás és az egybeírás révén megkülönböztetjük egymástól a szókapcsolatokat és az összetételeket; az összetett szavak elválasztásakor tekintettel vagyunk a szóhatárookra; stb. Ez hozzásegít a közölnivalók pontos kifejezéséhez és gyors felfogásához. Helyesírásunkat ezért nevezhetjük értelemtükrözőnek is.”

Hogy ki alkotta ezt a szót, nem tudni. Talán én. Erre abból következtetek, hogy a debreceni nyári egyetemen 1976. aug. 3-án „Helyesírásunk értelemtükröző eszközei” címmel tartottam előadást; s hogy más alkalmakkor is nagy nyomatékkal mutattam rá helyesírásunknak arra az igen régi vonására, hogy nyelvünk rendszerének lehetőségig hű tükrözésére törekszik. Erre óhajt rámutatni — szabályzataink történetében először — az idézett passzus.

Ha a szó talán az enyém is, és ha én voltam is ama d) alpont megfogalmazója, a lényegét természetesen nem én ismertem fel elsőnek. Dévai Bíró Mátyásnak kiejtés-követő *ap pap*, *ab barát* típusú írásmódját senki sem követte, hanem a morfémákat pontosan feltüntető *az pap*, *az barát* íráshoz ragaszkodtak. És ha a Geleji Katona Istvántól javallt *kézvel*, *lábval* írásmód nem tudott is elterjedni, egyéb vonatkozásokban a nyelvi elemek írásbeli feltüntetésének igénye idő jártával egyre erősebb lett. A XVIII. sz. végi és XIX. sz. eleji grammatikusok — bár más szavakkal — már a ma is érvényes

álláspontot fogalmazzák meg. Idézek tőlük néhány nyilatkozatot.<sup>1</sup>

A DebrGr., miután a betűkről (értsd: hangokról) mindent elmondott, ami szándékában állt (azaz voltaképpen megtárgyalta a fonetikus írásmódot), így folytatja: „A Szóknak helyes leírása megkívánja továbbá, hogy vigyázzunk: 1. A Szóknak eredetire, úgy hogy a melly Betű megvagyon a Gyökérbenn, tartsukmeg azt annak nevedésébenn és Ágazatjábann is, ha színtén annak kimondása, más hasonló Hangú Betűvel esik is, p. o. *rövidség, gasság, hazudsz, mértföld, Szijgyártó, Kerékgyártó* ... ’s a t. ámbár ezeknek kimondása így esik: *rövittség, gasság, hazutsz* ’s a t.: de *szükség* úgy írunk, a’ mint mindeniknek a Gyökere hozza magával, hogy így a Gyökerek el ne ve/z/zenek” (i. m. 10).

Révai szerint a legfőbb helyesírás-szabályozó elv az etimológia, amely azért a kiejtést sem hagyja figyelmen kívül. Ahol az etimológia nem igazít el, ott a helyes szokásra kell támaszkodni. A régi kéziratok és nyomtatványok helyesírására építeni nem lehet. A köznép nem egységes, sokszor hibás kiejtésére sem alapíthatjuk helyesírásunkat (ElGr. 152—3).

Kolmár József szerint „Helyesen írunk Magyarúl, ha minden le írott szavainkban éppen azokat a’ hangokat nyomjuk ki Betűjelekkel, a’ mellyek annak a’ szónak valóságára tartoznak”. A szónak a valóságára pedig azok a hangok tartoznak, amelyek „a’ Közbeszédbéli szóejtés”-ben megvannak, és „a’ törzsök’ épségének, és az elágaztatás’ helyes menetelének törvényei szerint” a szóban szükségesek. Ebből az alaptételből vezeti le azután, hogy: 1. A helyesíráshoz ismerni kell a művelt magyarok ajkán szokásos kiejtést; 2. Tudni kell a gyökereket, mert „a Magyar Nyelv, mint Ásiai Nyelv ... Originalitással bíró Nyelv ... mellyért is a’ Gyökérbetűket megőrizni, az Írónak szent kötelessége”; 3. Tudni kell „a’ származtatás (derivatio), öszve rakás (compositio), hajtogatás’ (flexio, motio, Comparatio, Declinatio, Conjugatio), pótolgatás (incrementa, adfixa etc.)” törvényeit (Prób. 34—5).

A kiejtés szerinti írásmódnak fontos érve volt a könnyebben tanulhatóságra való hivatkozás. Georch Illés ezt az érvet is cáfolja. Szerinte éppen a szóelemzés könnyíti meg a helyesírás elsajátítását, hiszen „[sem az idegenek, sem a tanulók] akar grammaticából, akar szótárból soha ki nem nyomozhatnák, mit jelentenének p. o. e’ szavak *tuczc, vattság, álgyon, szeléttség, fegygye, cselégygye*” (Hírás. 4—5).

Ma már világos, hogy a két nagy elv harcának mai formájú kiegyenlítő-dését grammatikusainknak (főképp Révainak és követőinek) köszönhetjük, akik tökéletesítették a református helyesírásban erőteljesen jelentkező szó-

<sup>1</sup>(Szemelvények „Az akadémiai helyesírás előzményei” című monográfiámból. Bp., 1967. 90—93.)

elemző írásmódot. Nyelvtanítóink csak addig kívánták meg a szóelemzést, ameddig az koruknak leíró alaktani elemző nyelvi tudata számára lehetséges volt. Az írók többsége is hozzájuk hasonlóan vélekedett. Kazinczy — nyilván Révai nyomán — így fogalmazta meg a fonetikus és a szóelemző írás egymáshoz való viszonyát egy Berzsenyihez írott levelében: „Hogy valahol a’ pronunciáció világos ellenkezésben vagy on a’ grammatikai formációk charactericus betűjikkel, a’ leírásban a’ hangot kell követni, nem a’ formációkat (*mossa* tehát, noha ez annyi mint *mos* és *ja*, mint *fogja*, *adja*, *kapja*, *vonja*, *tartja*); ellenben valahol a’ hangzás tökéletesen ellene nem kiált a’ gram. formációk charact. jegyeinek, és azt csak per approximationem kinyomja, ott már nem a’ hangot kell követni, hanem a’ formációkat” (KazLev, VIII., 359—60: 1811.). — Ugyanezt fejtegeti Zádor Györgynek is. Példái: „Nem *vetj* tehát, hanem *vess*: nem *hiszj*, hanem *higyj*; — nem mondgy ’s mongy, hanem mondj” (KazLev. XXI, 237: 1830.). — A Nemzeti Múzeum emlékeztetes helyesírási pályázatára beküldött jutalomfeleletek szerzői is ennek a felfogásnak a hívei (vö.: Kolmár, Prób. 33, 35, 72, 99, 115; Georch, Hírás. 6, 39; Gáti, Elm. 83, 84).

Az ilyen alapon történő kiegyenlítődést persze az is lehetővé tette, hogy a kiejtéspártiak sem ragaszkodtak mereven a kiejtéshez, hanem bizonyos esetekben a szóelemek feltüntetése mellett voltak ők is. Verseghynek például ez a harmadik regulája: „Ammint az egyformaságnak, /szónyomozásnak és hangrendnek regulái /zerint ti/ztán és csínosan ejtyük a’ be/zédet, úgy kell azt írunk is” (Felelet 326; hasonlóan: uo. 367—8, TisztMság. 23, Gr. 45, Ort. 1817. 20). Ugyancsak Verseghy szerint a „gyökérbetűket” az írásban gondosan meg kell tartani, tehát „e’ /zavak igasság, rentartás, ravasság *ro/zzúl* íratnak ezek helyett: *igazság, rendtartás, rava/zság*” (Ort. 1817. 21). Védi Verseghyt a túlzóan fonetikus írásmód vádja ellen Riedl Frigyes is (vö. Nyr. IX, 493). — Pápay Sámuel is a fonetikus meg a szóelemző írásmód egyensúlyát hirdeti (vö. Lit-Esm. 133—4).

A józan álláspont ez volt, hiszen az etimológiát sem lehetett túlzásba vinni; helyesebben: helyesírásunkat a szóelemző írásmód síneiről az etimológus írásmód vágányaira áttolni. A *vetj*, *aznak* féle formákat — ha javasolták is egyesek — bevezetni, elterjeszteni már nem lehetett. Végző soron már az 1820-as évek végére létrejött, és az AkH. 1832.-ben meg is fogalmazódott helyesírásunknak mai egyensúlya (vö. Deme, RefNy. 34, HIK. 45—8 stb.).

A kiejtés szerinti írásmód meg a szóelemző írásmód küzdelmének — tudjuk a helyesírás-történetből — a múlt század elején az ún. jottista-ipszionista háború volt a legnevezetesebb eseménye. Azért tartom szükségesnek, hogy röviden szóljak róla, mert ezzel a hosszú vitával kapcsolatban gyakran

találkozom egy bosszantó tévhittel. Ezt szeretném eloszlatni.

Két írásmód állt szemben egymással a következő esetekben (vö. Fábián, AkHELőzm. 126):

A *d, l, n, t* szóvég + *j* ragkezdet összeolvadásának jelölésére a birtokos személyragozás egyes és többes szám 3. személyében:

|                        |      |                                    |
|------------------------|------|------------------------------------|
| <i>módja, módjuk</i>   | ill. | <i>módgya, módgyuk</i>             |
| <i>alja, aljuk</i>     | ill. | <i>allya, allyuk</i>               |
| <i>kínja, kínjuk</i>   | ill. | <i>kínnya, kínnyük</i>             |
| <i>falatja, kertje</i> | ill. | <i>falattya, kertye v. kerttye</i> |

A *d, l, n, t* szóvég + *j* összeolvadásának jelölésére a tárgyas ragozásban és felszólító módban:

|                      |      |                                   |
|----------------------|------|-----------------------------------|
| <i>adja, adják</i>   | ill. | <i>adgya, adgyák</i>              |
| <i>falja, falják</i> | ill. | <i>fallya, fallyák</i>            |
| <i>kenje, kenjék</i> | ill. | <i>kennye, kennyék</i>            |
| <i>látja, rontja</i> | ill. | <i>lálttya, rontya v. ronttya</i> |

A *gy, ly, ny, ty* szóvég + *j* ragkezdet teljes hasonulásának jelölésére a birtokos személyragozás egyes és többes szám 3. személyében:

|                            |      |                              |
|----------------------------|------|------------------------------|
| <i>nagyja</i>              | ill. | <i>naggya v. nagygya</i>     |
| <i>királyja, királyjuk</i> | ill. | <i>királlya v. királylya</i> |
| <i>anyja, anyjuk</i>       | ill. | <i>annya, annyük</i>         |
| <i>atyja, atyjuk</i>       | ill. | <i>attya, attyük</i>         |

A *gy, ly, ny* szóvég + *j* teljes hasonulásának jelölésére a tárgyas ragozásban és a felszólító módban:

|                |      |                            |
|----------------|------|----------------------------|
| <i>hagyja</i>  | ill. | <i>haggya v. hagygya</i>   |
| <i>folyjék</i> | ill. | <i>follyon v. folylyon</i> |
| <i>hányja</i>  | ill. | <i>hánnya v. hánynya</i>   |

Az ipszilonista írásmódokat látva a mai szem számára a *hattyú* és a *lálttya tty*-je ugyanaz, holott nagy különbség köztük: a *hattyú*-ban „originális” *tty* van, a *lálttya*-ban viszont „származtatott” *tty*, vagyis a *t* szótőhöz *-tya* rag járul. Hasonlóképpen más a háttere a *gallya* meg az *allya* szóalakoknak.

Korántsem valamiféle tudománytalan, a magyar nyelv rendszere ellen való írásmód volt tehát az ipszilonistáké. Mai szóval inkább strukturalistáknak nevezhetnénk őket, akik *-ja/je* stb. toldalékmorfémák helyett ezeknek *-tya/tye* stb. alakváltozatait látták a *falattya*-féle szóalakokban. Verseglyt, valamint elődeit és követőit fel kell tehát menteni a tudománytalanság „vádgya” alól. — Hogy miért bukott meg mégis az ipszilonizmus, annak számos oka volt, de közülük valóban a szóelemző írásmód igénye volt a legerősebb

tényező.

Helyesírási szabályzatunk az *ejts*, *fűts*, *szítsa*, *tanítson* stb. szóalakokat **A szóelemző írásmód** nagy fejezetén belül **A szóelemek módosult alakjait feltüntető írásmód** c. alfejezetben tárgyalja, ugyanabban, amelyben a *lássuk*, *hass*, *alkoss*, *fürössze*, *ássá*, *vadásszon*, *nézzen*, *eddze* stb. írásmódok is vannak. A szabályzat logikája szerint a *-j* módjel „titokzatos” (nyelvtörténeti) alakmódosulásai tartják össze ezt a csoportot, mert ezekben — Kazinczy szavaival — „a’ pronunciáció világos ellenkezésben vagyon a’ grammatikai formációk charactericus betűjikkel”, s ezért „a’ leírásban a’ hangot kell követni, nem a formációkat (*mossa* tehát, noha ez annyi mint *mos* és *ja*, mint *fogja*, *adja*, *kapja*, *vonja*, *tartja*)” (KazLev. VIII, 359—60: 1811.). A modern szakirodalomban erről a kérdéskörrel T. Urbán Ilona készített kiváló előterjesztést a Helyesírási Bizottság számára (MNY. LXXVI. (1980): 343—55).

Szerintem azonban a *-j* „színeváltozásain” túl (amire már Kazinczy is figyelmeztetett) más is van a háttérben.

A *lássuk*, *hass*, *alkoss*, *fürössze*, *ássá*, *vadásszon*, *nézzen*, *eddze* stb. vitathatatlanul kiejtésük szerint leírt szóalakok. De kérdezem: Vajon az *ejts*, *fűts*, *szítsa*, *tanítson* stb. nem tekinthetők fonetikus írásmódú formáknak, ha „reformátusul” írunk, ill. olvasunk? Szerintem joggal! Így is, úgy is kerek tehát helyesírásunk rendszere: a *vess* és a *fűts* nincs ellentétben egymással: mindkét szóalak kiejtése szerint van leírva, ha régi magyar református szemmel nézzük őket. A *fűts* típus esetében is (egy kis betűszemfényvesztéssel) sikerült megtartani az „etimológiát”, az oly fontos „gyökeret” is: *ts* = *t* + *s*; meg a kiejtést is, hiszen: *ts* = *ccs*.

Mindez talán kissé merész állítás részemről most, de kérem, próbáljanak meg 200 évvel ezelőtti fejjel gondolkodni és akkori szemmel látni.

Tudjuk — ez 1984. évi szabályzatunknak idézett 2. pontjából is kitűnhetett —, hogy az értelemtükrözés helyesírásunknak olyan átfogó törekvése, amely nemcsak az ún. szóelemző írásmód körébe tartozó eseteket kormányozza, hanem más részrendszerekben is meghatározó módon jelentkezik. A következőkben a tulajdonnevek írása köréből mutatok rá helyesírásunknak néhány értelemtükröző vonására.

Rögtön a tulajdonnevek írását tárgyaló szabályzati fejezetnek bevezető pontja (a 154.) több megállapításával példázza az értelemtükröző helyesírás lehetőségeit.

a) A tulajdonneveket, szemben a köznevekkel, nagybetűvel kezdjük: *Szőke* (családnév) — *szőke* (hajszín); *Mór* (helységnév) — *mór* (népnév) stb.

Itt utalok rá, hogy ennek a fordítottja is megvan a szabályzatban: a 201. pont a tulajdonnevek köznevesüléséről szól, vagyis azokról az esetekről, amikor a *Röntgen*-ből *röntgen* és a *Diesel*-ből *dízel* stb. lesz. Ezt a kisbetűre váltás jelzi.

b) A több elemből álló tulajdonnevek esetében is megvannak azok a lehetőségek, amelyek segítségével érzékeltetni tudjuk a névelemek összetartozását:

egybeírás: *Péterbencze, Annamária, Kisújszállás* stb.

kötőjelezés: *Velencei-tó, Magas-Tátra* stb.

különírás + nagybetűk: *Budapesti Műszaki Egyetem* stb.

c) Fontos szempont a névformák állandóságának hangsúlyozása: a nevek akkor tudják jól betölteni azonosító szerepüket, ha mindig ugyanabban a formában jelennek meg. (Ez is értelemtükrözés.)

Az egyes szabályokat nem óhajtom sorban megvizsgálni abból a szempontból, hogy mi bennük az értelemtükröző vonás, csak néhány, szerintem kiemelésre érdemes mozzanatra mutatok rá.

Ilyen az, hogy az AkH. 1984. voltaképpen az első szabályzatunk, amely a legközönségesebb dolgok egyikével, a tulajdonnévi minőségjelzővel foglalkozik, és kimondja a *Kovács mérnök, Horváth úr, Gerencsér kisasszony* stb. különírását (vö. 167.). Ez azért volt fontos szabályozási mozzanat, mert csak így vált megalapozottá a *Kossuth-díj, Petőfi-kultusz, Kodály-módszer* stb. kötőjeles írása (vö. 168.).

A két típus szétválasztását más-más grammatikai háttérük teszi szükségessé: A *Kovács mérnök* alany-állítmányi szerkezetté transzformálható: *ez a mérnök Kovács*; vagy megfelelő szünettel és hangsúlyokkal: *Kovács / / mérnök*. — A *Kossuth-díj* viszont csak jelöletlen határozós (-ról nevezett) vagy jelentéssűrítő összetételt rejt. Ezen az alapon más az *Illés-együttes* (ha az övé), mint a *Illés együttes* (ha felvett név).

Az 1984-es szabályzatot kidolgozó bizottság egy ilyen testülettől szokatlan eréllyel próbált gátat vetni annak, hogy a *vállalat, iskola, minisztérium, bizottság, egyesület, tanszék* stb. szavakat, ha nem a teljes intézménynévben, hanem azt helyettesítő szerepben használjuk, ne nagybetűvel kezdje a közönség, hanem elégedjék meg a kis kezdőbetűvel. — Sajnos, be kell ismerni, hogy igyekezetünknek nem sok foganatja lett, valószínűleg éppen az értelemtükrözés érdeke miatt. Az emberek ugyanis úgy gondolják, hogy pl. az *Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság* helyett álló nagy kezdőbetűs *Bizottság* helyettesíti csak jól a teljes nevet. És nem tagadható ennek az írásmódnak a logikája, hisz az AkH. is elismeri az *Opera*, a *Nemzeti*, az *Akadémia*

írásmódokat.

Földrajzinév-írásunk kerekén száz év alatt (a helységnevek egybeírását előíró törzskönyvbizottság 1895-ben alakíttatott) olyanná formálódott, hogy írásformájával a legtöbb név mutatja, mit jelöl a valóságban:

egybeírás = helység, helység rész: *Hódmezővásárhely, Kelenföld, Gesztenyésmajor* stb.

kötőjeles írás = természeti földrajzi név: *Szalajka-völgy, Csepel-sziget, Holt-Sebes-Körös* stb.

különírás = közigazgatási név: *Vas megye, Fővám tér* stb.

A természeti földrajzi nevek írásában továbbá olyan rendszer alakult ki, amely lehetővé teszi a neveknek azonos elv szerinti bővítését elő-, ill. utótagokkal. Ezt szemlélteti az alábbi táblázat (Földi Ervin és Hőnyi Ede munkája):

|   |   |
|---|---|
| Községi<br>megjelölés<br>egytágúak                            | <div>hárs</div> <div>hegy</div>   |
| Tulajdonnévvé<br>válás és eredeti<br>tulajdonnév<br>egytágúak | <div>Hárs</div> <div>Duna</div>   |
| Bővülés előtaggal<br>(előreképzés)                            | <div>Nagy-hárs</div> <div>Nagy-hárs<br/>Holt-Duna</div> <div>Hárs-hegy</div>  |
| Bővülés utótaggal<br>(hátraképzés)<br>kéttágúak               | <div>Duna-dűlő</div>  |
| Bővülés előtaggal<br>(hátraképzés)                            | <div>Alsó-Nagy-hárs</div> <div>Alsó-Nagy-hárs<br/>Decsi-Holt-Duna</div> <div>Nagy-Hárs-hegy<br/>Alsó-Duna-dűlő</div>      |
| Bővülés utótaggal<br>(előreképzés)<br>háromtágúak             | <div>Nagy-Hárs-hegy</div> <div>Nagy-Hárs-hegy<br/>Holt-Duna-dűlő</div> <div>Duna-dűlő-rét</div> <div>Hárs-hegy-dűlő</div> |



A sorvégi elválasztás szabályai a múlt század eleji kisebb viták után szilárdan kialakultak: annak idején nagy többséggel amellé álltak nyelvtan-íróink és őket követve az Akadémia is, hogy az egyszerű szavakat nem szó-elemeik szerint választjuk el; tehát: *va-dá-sza-ti*, *be-csü-le-tes-sé-ge*, *pén-zért* stb. (nem pedig: *vad-ász-at-i*, *becs-ül-et-es-ség-e*, *pénz-ért* stb.).

Bár az idegen szavakat, ha az átadó nyelvben etimológiailag összetételek is, fonetikusan szoktuk elválasztani (*demok-rácia*), az 1984. évi szabályozáskor figyelembe kellett venni számos idegen szónak az átértékelődését. Vizsgáljuk meg pl. a *komplex*, *konkrét*, *kompresszió*, *kompresszor* szósor elválasztásának-elválaszthatóságának ügyét.

Bár a latinban összetettek, a magyarban nincs sem *-kon*, *-kom* elem, sem *-plex*, *-krét*, egyszerű szóként választjuk el ezeket: *komp-lex*, *konk-rét*

A latinban összetett, bár a magyarban *kon-*, *kom-* szó nincs, de *presszió* külön is él, tehát összetett szóként választanánk el pl. ezt: *kom-presszió*

Mi legyen?

Mert presszor nincs = komp-resszor vagy  
kom-presszor = noha presszor nincs?

Magyar nyelvi szempontból a *komp-resszor* a kívánatosabb, és ez maga után vonhatja, sőt vonja is a *komp-ressziót* is; de igen élénk a *kom-presszió* hatására a *kom-presszor* elválasztási módra való hajlandóság is, főképp a szaktudományok körében.

A vázolt példasor és a belőle levonható tanulság ez: a rövid (görög—latin) előtagok/elöljárók, mint pl. *in/im-*, *kon-*, *pre-*, *pro-* stb.) nem szoktak problémát okozni; az ilyenekkel alakult és már jövevénytárává lett szavainkat szótagolásunk szabályai szerint választjuk el: *konk-lúzió*, *inf-láció*, *influenza*, *prog-nózis* stb.

Igen sok bonyodalom forrásai viszont a testesebb, hosszabb idegen előtagok, amelyek hajlamosak arra, hogy a magyarban megelevenedjenek, önálló szóvá váljanak. Ez természetesen azzal jár, hogy az elválasztáskor nem egyszerű, hanem összetett szóként kell őket kezelni. Ilyen pl. az *anti-* előtag.

|                |       |                  |       |                 |
|----------------|-------|------------------|-------|-----------------|
| Antikrisztus   | elv.: | Anti-krisztus    | (nem: | Antik-risztus)  |
| antigravitáció |       | anti-gravitációs |       | antig-ravitáció |
| antiklinális   |       | anti-klinális    |       | antik-linális   |

Önálló értelmet nyert vagy ebbe az állapotba tartó idegen előtag meglepően sok van mai magyar nyelvünkben: *bio-*, *mikro-*, *extra-*, *makro-*, *mini-*,



*maxi-*, *neo-*, *poszt-*, *elektro-*, *aero-*, *foto-*, *auto-*, *geo-*, *hidro-*, *infra-*, *magne-*  
*to-*, *radio-*, *sztereo-*, *tele-* stb.

Az ilyen elemeknek önálló szóvá válását elsősorban két dolog mutatja. — Egyrészt már magyar szavakkal is összetehetők: *antianyag*, *antitest*, *antibébi-tabletta*; *biogyümölcs*, *biokertész*; *makrogazdaság*, *makrotársadalom*; stb. — Másrészt számos szóhasadás keletkezett: *radio-*: *radioaktív*, de: *rádió*; *foto-*: *fotoszintézis*, de: *fotó*, *fotóriporter*; *mikro-*: *mikrométer*, de *mikró* (sütő); *video-*: *videokazetta*, de *videó* (készülék); *sztereo-*: *sztereofotogrammetria*, de: (egy új) *sztereó*; stb.

De nemcsak az ilyen esetek miatt vált erősen vitatottá az 1954-es szabályzatnak a fonetikus elválasztást előíró szabálya, hanem azért is, mert a szaktudományokban nagy számban vannak olyan szavak, amelyeknek idegenben összetett voltát az illető tudományágak művelői pontosan tudják, s ezért az idegen szóelemek szerinti elválasztáshoz ragaszkodni szoktak. Így pl. a *sztetoszkóp*, a *periszkóp* meg a *mikroszkóp* a szakemberek számára világosan tagolható összetett szavak.

Ezért kellett az 1984-es szabályzatban kimondani azt, hogy csak a *rek-lám*, *pe-da-gógus*, *demok-rácia* stb. típusú esetekben ragaszkodunk a szótagoló elválasztáshoz; de a magyarban is elemezhető idegen szavainkat a szóelemek szerint kell elválasztani: *melo-dráma*, *infra-struktúra* stb. És vannak olyan esetek is, amelyekben a szöveg tulajdonosa vagy nyomdása dönthet: *de-presszió* v. *dep-resszió*, *im-produktív* v. *imp-roduktív*, *mikrosz-kóp* v. *mikro-szkóp* stb. egyaránt helyes az AkH. 1984. szerint.

A szabályzatnak ez a felfogása két nyelvfejlődési mozzanatra utal. — Egyrészt arra, hogy nem vonhatjuk ki magunkat az indoeurópai nyelvek hatása alól (ahogy pl. hozzászoktunk a mássalhangzó-torlódásokhoz is: *trágya*, *sport* stb.). Másrészt (és ez a fontosabb) az értelemtükrözésre való törekvés erősebbnek bizonyult a kiejtés szerinti (a szótagoló) elvnel.

## Rövidítések jegyzéke

DebrGr. = Magyar Grammatika, melyet készített Debreczenbenn egy magyar társaság. Bécs, 1795.; Alberti Ignác.

ElGr. = RÉVAI Miklós: *Elaboratior Grammatica Hungarica*.

Fábián, AkHELözm. = FÁBIÁN Pál: Az akadémiai helyesírás előzményei. Helyesírásunk alakítására irányuló tudatos törekvések 1772 és 1832 között. (Nyelvészeti tanulmányok 9. sz.) Budapest, 1967.

Gáti, Elm. = GÁTI István: Elmélkedés a' magyar dialectusról, lexiconról, és helyes írásról.

Georch, Hírás. = GEORCH Illés: A' magyar helyes írás' fő rendszabásairól. (A Jutalomfeleletek II. kötetében.)

HIK. = Helyesírásunk időszerű kérdései. Budapest, 1955.

KazLev. = Kazinczy Ferenc levelezése. I—XXIII. kötet.

Kolmár, Prób. = KOLMÁR József: Próbatétel a' magyar helyesírásphilosophiájára. (A Jutalomfeleletek II. kötetében.)

MNy. = Magyar Nyelv (folyóirat).

Ort. 1798. = RÉVAI Miklós: A' Magyar Nyelvnek helyes írása, és kimondása felől kettős tanúság, a' vagy Ortografia a' nemzeti oskolák számára. Buda.

Ort. 1817. = VERSEGHY Ferenc: Magyar Ortografia, avvagy Irástudomány. . . A' Nemzeti Oskolák' számára. Buda, 1817.; Egyetemi Nyomda.

Pápay, Lit-Esm. = PÁPAY Sámuel: A' magyar literatúra' esmérete. I—II. Veszprém, 1808.; Szammer Klára.

RefNy. = Nyelvünk a reformkorban. Szerk.: PAIS Dezső. Budapest, 1955.

TisztMság. = VERSEGHY Ferenc: A' tiszta magyarság, avvagy a' csínos magyar beszédre és helyes írásra vezérlő értekezések. Követi ezeket a' cadentiák lajstroma. Pest, 1805.